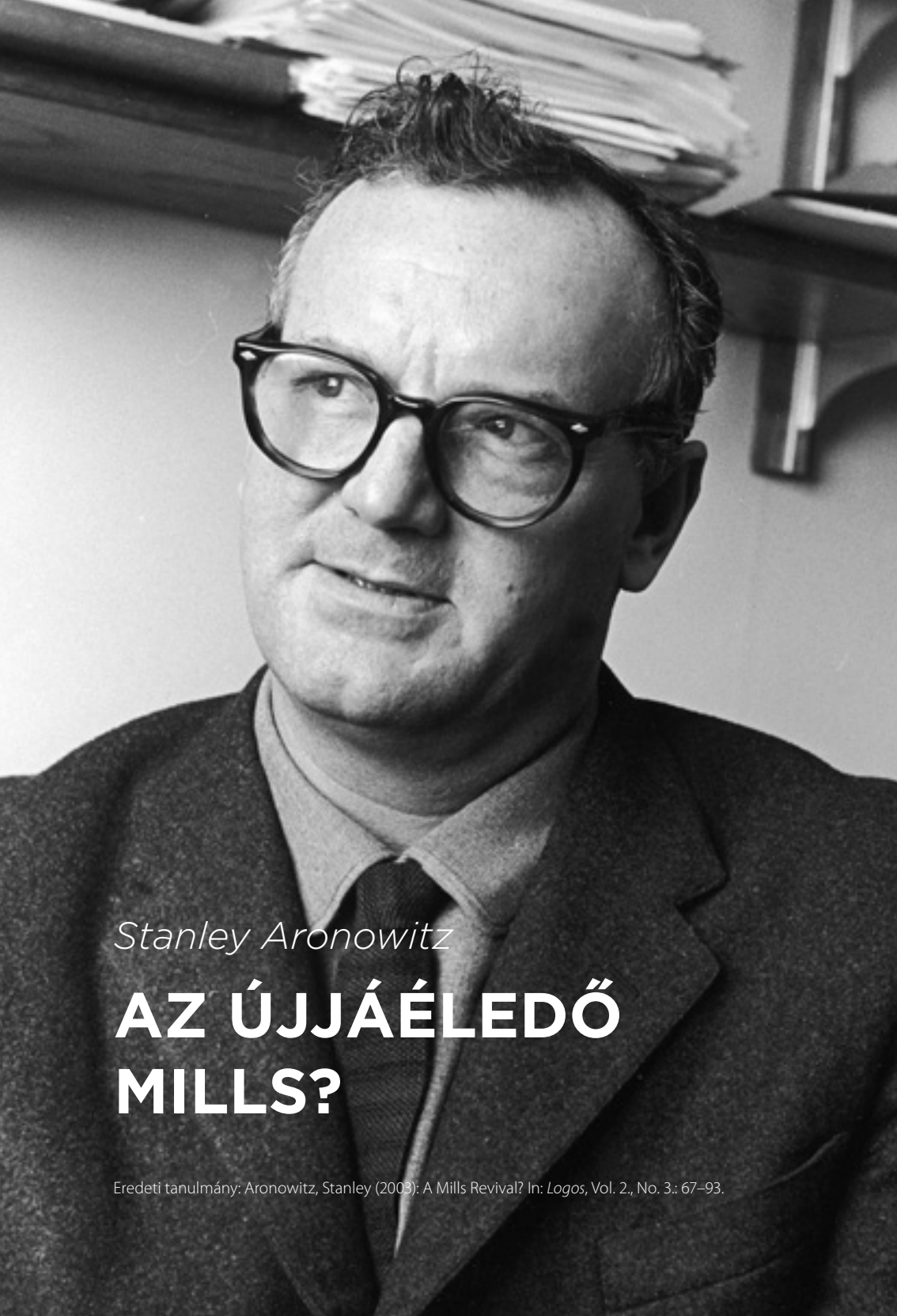

A black and white portrait of Stanley Aronowitz, a middle-aged man with dark, slightly messy hair, wearing thick-rimmed glasses, a dark suit jacket, a light-colored shirt, and a dark tie. He is looking slightly to the left of the camera with a neutral expression. In the background, there are shelves filled with stacks of papers or books.

Stanley Aronowitz

AZ ÚJJÁÉLEDŐ MILLS?

Eredeti tanulmány: Aronowitz, Stanley (2003): A Mills Revival? In: *Logos*, Vol. 2., No. 3.: 67–93.

A szociológusok és más társadalomtudósok többsége ismeri C. Wright Mills nevét, és politikai tudatalattijukban elismerték nagyszerűségét, ám a félelem és a karrierizmus visszatartotta őket attól, hogy a politikában közismert értelmiségi nyomdokaiba lépjenek. Munkássága kiterjedt a kultúrtörténet, a politika, a társadalom és a pszichológia területére is. Érdeklődött a munkásosztály és a radikális mozgalmak iránt, és kimerítően írt róluk. Max Weber közeli tanítványaként a bürokrácia egyik legkeményebb kritikusa volt. A háború után a megerősödő tömegkultúra és tömegkommunikációs média kritikusai között vezető szerepet töltött be. Mindemellett lelkes támogatója volt az akkoriban kialakuló új baloldalnak. Az írás egy kísérlet a sokszínű életmű bemutatására, rávilágítva ezen belül is pár kiemelkedő problémára.

ELŐSZÓ

Talán ismerik Michel Foucault azon észrevételét, amely szerint a filozófiai rendszerét ért kritikaáradat ellenére „Hegel átjárja a huszadik századot”. C. Wright Mills egyfajta tudományos purgatóriumra ítélve egy ilyen „hiányzó jelenlévő” volt a huszadik század utolsó három évtizedében, egy olyan időszakban, amikor a társadalomelmélet a társadalomtudományok területéről – amely az esettanulmányok és szociális „problémák” megszállottja lett – átvándorolt az irodalom és a filozófia területére, ahol Mills munkáit ritkán tárgyalták és sohasem idézték. A szociológusok és más társadalomtudósok többsége ismerte a nevét, és politikai tudatalattijukban elismerték nagyszerűségét, ám a félelem és a karrierizmus visszatartotta őket attól, hogy a politikában közismert értelmiségi nyomdokaiba lépjenek. Mégis, amikor olyan botrányok törnek a felszínre, amelyek vezető vállalatok vezérigazgatóit és pénzügyi vezetőit érintik, és amelyeket a mainstream média naponta tárgyal, akkor, amikor a vállalati tőkének az amerikai állam feletti uralmát a sajtó és a televízió részletesen taglalja és szégyentelen módon jóváhagyja, Mills munkássága – mérsékelt, ám egyértelmű – újjáéledésének lehetünk tanúi.

S bár neve ritkán jelenik meg a divatos társadalom- és kultúraelméleti kurzusok olvasmánylistáján, legjelentősebb művei közül négyet újra kiadtak. Ezekhez új előszók is születtek a történész Nelson Lichtenstein (*New Men of Power*), a társadalomkritikus Russel Jacoby (*White Collar*), a politológus Alan Wolfe (*Az uralkodó elit*) és a szociológus Todd Gitlin (*The Sociological Imagination*) jóvoltából, így az újrakiadások minden bizonnyal hozzájárulnak majd ahhoz, hogy Mills műveit a diákok és a fiatalabb egyetemi oktatók is megismerhessék.

Egyesek szerint manapság, amikor a társadalom- és kultúraelmélet területét leginkább az európai hatások befolyásolják, Mills munkássága nem érvényesülhet. Erre utal-

hatna, hogy a *Sociology and Pragmatism* című disszertációján kívül ritkán foglalkozott filozófiai értekezéssel. Valójában néhány esszét leszámítva csak egyetlen alkalommal, a *Character and Social Structure* című művében érint olyan „metakérdéseket”, mint az elméletalkotást megalapozó előfeltételezések és módszerek problematikája. A marxisták azért kritizálják, mert műveiből nemcsak hogy hiányzik az „osztályanalízis”, de olykor megvetéssel is ír róla. És valóban, jegyzetekkel ellátott szöveggyűjteményéhez, a *The Marxist*hoz fűzött kommentárjaiban egyaránt méltatja és különösebb rendszer nélkül kritizálja Marxot és a marxistákat. A társadalomtörténészek pedig, akiknek többsége az osztály- és az osztályharc-elméleteken nevelkedett, kifogásolják, hogy Mills még a társadalmi mozgalmakban is inkább az elit, semmint az alulról jövő népi megnyilvánulások tanulmányozására összpontosít.

Mills mégis mintakép marad az értelmiségiek számára: huszonhárom évnyi életművének tekintélyes termése azt bizonyítja, hogy a specialisták, illetve szakértők ellenpólusát alkotta. Míg a humán tudományokban tevékenykedők többsége a kisebb ellenállás felé haladva újra és újra ugyanazokat a cikkeket és könyveket írta meg, Mills munkássága kiterjedt a kultúrtörténet, a politika, a társadalom és a pszichológia területére is. Érdeklődött a munkásosztály és a radikális mozgalmak iránt, és kimerítően írt róluk. Max Weber közeli tanítványaként a bürokrácia egyik legkeményebb kritikusává vált. A háború után a megerősödő tömegkultúra és tömegkommunikációs média kritikusi között vezető szerepet töltött be. *The Sociological Imagination* című írása pedig, látszólagos bevezető tónusa ellenére, talán a legjelentősebb amerikai hozzájárulás a tudományos műveltség és a társadalmi elkötelezettség kapcsolatáról szóló vitához, amely évtizedek óta élénken foglalkoztatja az irodalmi és társadalomtudományi köröket.

Mills recepciójában fontos szereplő életrajzírója, a munkáit sajtó alá rendező Irving Louis Horowitz, ő azonban többnyire szembefordult vele, így az életrajz többet árul el annak írójáról, mint magáról Millsről. Egyéb vele foglalkozó, könyv terjedelmű írások ugyan több rokonszenvről tanúskodnak, ám ezek korlátozottak és többnyire elavultak. Leszámítva néhány kiváló elemzést és egyetemi diplomát – külön kiemelve Tom Hayden lényeglátó *Radical Nomad* című munkáját, amely több mint negyven évvel Mills halála után született –, egy Mills munkásságáról szóló, jelentős kritikai tanulmány továbbra is várat magára, nem beszélve teljes életrajzáról.

Valószínűsíthető, hogy kortárs mivolta, valamint az, hogy munkáiban erősen összpontosít az Egyesült Államokra és annak hagyományaira, és mindenekelőtt azon bosszantó szokása, hogy egyszerűen fogalmazott (a tudományos kifejezéseket köznapi kifejezésekkel helyettesítette), lehetséges olvasói közül elijesztette azokat, akik csak olyan írókat tudnak tisztelni, akik nyelvi újításokat vezetnek be, és akik egyszerű gondolataikat is bonyolult összetett mondatokban fejtik ki. De egy olyan időszakban, amikor ezek a divatos

irányzatok veszítenek vonzerejükből, meglehet, hogy akik tartalomra és stílusra vágnak, szívesen térnek vissza C. Wright Mills baljós elmékedéseihez.

C. Wright Mills azok közé tartozik, akiknek szava fokozatosan elhalkul az amerikai közéletben: a politizáló, értelmiségi közíró, aki kemény kijelentései ellenére gyakran kapott nyilvánosságot a mainstream médiában. Közel tizenöt éven át – a *The New Men of Power* 1948-as megjelenésével kezdődően, egészen az 1962-ben, negyvenhat éves korában bekövetkezett korai haláláig – Mills Amerika egyik legismertebb társadalomtudósa és társadalomkritikusa volt. Az 1940-es évek végén és az 1950-es években három könyve jelent meg, amelyek a második világháború utáni amerikai társadalomszerkezet elméletét és leírását foglalják magukba. A *Sociological Imagination* továbbra is gyakori olvasmány az egyetemeken, egyrészt azért, mert megkísérli a szociológiát társadalmilag elkötelezett módon bemutatni, másrészt pedig azért, mert élesen kritizálja azt az amerikai szociológiában uralkodó két tendenciát, amelyet ő „nagy elméletnek”, illetve „absztrakt empiricizmusnak” nevez. A nagy teoretikus vizsgálati köre túlságosan széles ahhoz, hogy gyakorlati és elméleti felismeréseket tegyen lehetővé. Az absztrakt empiricisták tömegei pedig azért kritizálhatóak, mert az ellenőrizhető tudományos ismeretek folyamatos felhalmozásának szolgáltatásban tevékenységüket kisebb kutatásokra korlátozzák. Munkatársával és mentorával, Hans Gerthtel együtt szintén ő szerkesztette Max Weber angol nyelvre lefordított esszéinek egyik legkorábbi és legjobb gyűjteményét. Emellett a Gerthtel közösen írt és 1954-ben publikált, indokolatlanul mellőzött *Character and Social Structure* tekinthető Mills első számú társadalomelméleti művének. Ebben a könyvben dolgozza ki azt, amit én leginkább „állványzatnak” neveznék, és amire felfűzte későbbi jelentősebb közepes terjedelmű elméleteit, kiváltképp az elittrilógiát. Valójában a *Character* kidolgozott elméleti keretének ismerete nélkül nehéz a *Sociological Imagination* erős kritikáit, illetve Mills módszerét teljességében megérteni.

Bár Mills neve nem volt kifejezetten közismert, a politikailag aktív lakosság berkeiben, illetve a tágabb akadémiai és független értelmiségi körökben azért meglehetősen jól ismerték. Ellentétben sok közéleti értelmiséggel, sem kiszolgálója, sem hasznélvezője nem volt a hatalomnak. Sokkal inkább egy XVII. századi angol radikális értelemben vett agitátor (*ranter*) volt, egy olyan ember, akit az amerikai diskurzusban Paul Revere-ként¹

1 Paul Revere az Amerikai Függetlenségi Háború legendás alakja, aki híres „éjféli vágója” során értesítette a Boston környéki lakosságot a brit csapatok érkezéséről a lexingtoni és concordi csaták előtt 1775-ben, előkészítve így Nagy-Britannia 13 észak-amerikai gyarmatának első jelentős sikerét – a szerk.

emlegetnek, akinek az a feladata, hogy riadót fűjjon, ha baj van. Néhány műve valóban emlékeztet azokra a röpiratokra, amelyek az amerikai forradalom évtizedeiben jártak kézről kézre, amikor is számos, gyakran névtelenül publikáló író a gazdáknak és kézműveseknek, valamint a politikai és gazdasági hatalom birtokosainak címezte írásait. Későbbi művei közül sok a századfordulós populista és szocialista röpiratokhoz hasonlítható, amelyeknek részben az volt a célja, hogy oktassa a munkásokat és a parasztokat, részben pedig, hogy felkorbácsolja érzelmeiket a hatalmas vállalatok gonoszságai ellen.

Szellemi tevékenységének másfél évtizeden át tartó legtermékenyebb időszakában, amely az 1959-ben publikált *The Sociological Imagination* című művel záródott, Mills mégsem számíthatott arra – talán *Az uralkodó elit* kivételével –, hogy tömeges, vagy akár széles körű ismertségre tegyen szert. Ennek ellenére még az új elméletek alkotásakor is – de kiváltképp a közéleti kritikák írása esetében – mindig szélesebb közönséghez próbált eljutni, mint akadémikus társai. Ám Mills szándéka teljes mértékben bomlasztó a kortárs főárambéli társadalomtudományra, és kiváltképp arra az elképzelésre nézve, amely szerint az értelmiségnek semleges megfigyelőként kell jelen lennie a gazdasági, politikai és társadalmi életben. Bár kellőképpen kivette a részét a támogatott kutatásokból – fontos kiemelni tanulmányát Puerto Ricóról és a jellemző társadalmi típusok kollektív leírásairól –, írásainak többsége a potenciális és tényleges politikai közönségnek szól. Egyetértésben Marxszal, illetve Weberrel, aki élete vége felé jelentősen hozzájárult a weimari köztársaság morális és legális kereteinek kialakításához, Mills úgy tartotta, hogy az értelmiségiek és elképzeléseik beágyazódnak koruk társadalmi ellentéteibe és küzdelmeibe, elemzéseikben pedig mindig egy határozott álláspontot képviselnek, akár készek ennek elismerésére, akár nem.

Mindezek ellenére Mills nem támogatott semmilyen főárambéli politikai pártot, sem az ezek peremén elhelyezkedő egyéb pártokat. S míg saját korának jellemző alakja volt (fő művei az 1940-es és 1950-es években születtek, amikor a biológiai és társadalmi nemek közötti különbségek és az ökológia kérdései még alig kerültek szóba), alapvetően kritikus álláspontot képviselt a jobboldallal, a konzervatívokkal, a liberálisokkal, a baloldal viszonylag kis pártjaival és kiváltképp azon egyre szűkülő független baloldali csoport tagjaival szemben, amelyhez ő maga is tartozott. Egyik példaképéhez, a közgazdász és társadalomtudós Thorstein Veblenhez hasonlóan üldözöttnek számított saját tudományágában. Marx híres aforizmáját újrafogalmazva, Mills tagja volt ugyan az akadémiai elitnek, de nem tartozott oda, mivel nem fogadta el a tudományosság és a részrehajlás különválasztását. Ugyanakkor Veblennel ellentétben, aki csaknem teljesen elidegenedett a hagyományos közgazdaságtantól, Mills szakmai pályafutásának nagy részében mind érzéseiben, mind gondolataiban szociológus volt. Az amerikai társadalom szerkezetéről szóló könyveiben – mint a *The New Men of Power*, a *White Collar* és *Az uralkodó elit* – alkalmazott retorika és

módszerek a háború utáni mainstream amerikai szociológia perspektíváiban gyökereznek. Ezekre a perspektívákra Émile Durkheim módszertana éppolyan hatással volt, mint Karl Marx és Max Weber kritikai elmélete. A hagyományos szociológiai vizsgálati eszközöket felhasználva – felmérések, interjúk, adatelemzés, grafikonok – Mills lelkiismeretesen épít az „adatokra”, egészen az összefoglaló fejezetig.

Ami azonban megkülönbözteti Millst a mainstream szociológiától, illetve Webertől, akivel egyébként intellektuális megközelítés tekintetében sok mindenben osztozik, az az, hogy Mills a radikális társadalmi változást támogatta a divatos szociológiai semlegességgel szemben. A hidegháború csúcspontján, az úgynevezett McCarthy-korszak idején minden félelem nélkül nevezte a kapitalizmust az uralom rendszerének, és tette mindezt annak egyik szellemi fellelegvárában, a Columbia Egyetemen. Elhatárolódott azon exradikális kollégáitól, akik a „Nyugatot választották”, vagy akik más módon segítették és támogatták a boszorkányüldözőket, vagy azoktól, akik semleges álláspontra helyezkedtek, elbújva az értékmentes tudomány ideológiája mögé. Meggyőződésesen Sztálin-ellenes volt, ám ennek ellenére élete vége felé azzal vádolták, hogy kommunistaszimpatizáns, mivel keményen kritizálta Amerika militarizálódását, és határozottan védelmezte a kubai forradalmat.

Későbbi írásai fényében – amelyek finoman szólva is kevés reménnyel kecsegtettek egy az egyesült államokbeli lehetséges radikális társadalmi változást illetően – a *The New Men of Power*, Mills első főműve, kiemelt helyet foglal el a Mills-életműben. A könyv közvetlenül az ipari dolgozók 1946-os általános sztrájkja és a rákövetkező év konzervatív ellenszépása után íródott, mely utóbbi a Taft–Hartley-féle foglalkoztatási törvénykiegészítésben öltött testet. Az amerikai munkásmozgalom vezetőiről szóló tanulmány szerint a munkásmozgalom – miután bebizonyította, hogy képes befolyásolni a gazdaságpolitikát – rendelkezik a szükséges előfeltételekkel ahhoz, hogy az amerikai politikában is jelentős szerepet töltsön be. Ugyanakkor a munkásmozgalom vezetői „hadvezérekként és munkavállalókként”, „a politikai gépezetbe beágyazott politikusokként” és egy „társadalmi mozgalom” vezetőiként ellentmondásos pozíciót töltenek be. 1948-ban, a *The New Men of Power* első kiadásának évében, az amerikai kapitalizmus példátlan globális uralma által támogatva erőteljes konzervatív erők sorakoztak fel a munkások nemrégiben szerzett hatalmával szemben. Mills szerint e konzervatívok egy nyílt ipari és politikai háborúban elszenvedett vereség nélkül nem voltak hajlandók további területeket átengedni. Mégis, a szakszervezeti vezetőket meglepően felkészületlennek találta erre a harcra. Amikor az ügyüket baloldali-liberális szövetségeik teljes mértékben elhanyagolták, természetes vállalati ellenségeik, illetve azok ideológiai szószólói, a jobboldali értelmiség és a konzervatív politikusok pedig lekicsinyelték és bemocskolták, a szakszervezeti vezetők még akkor is hűségesek maradtak a Demokrata Párthoz és a New Dealhez, mely utóbbi egyébként

gyors ütemben tűnt el a történelem sülyesztőjében. Mills és munkatársa, Helen Schneider úgy látták, hogy a legtöbb munkásmozgalmi vezető feladta azt az elképzelést, amely szerint a dolgozó embereknek szükségük van egy munkaspártra ahhoz, hogy valóban képviselni tudják politikai érdekeiket. Pedig egy évtizeddel azelőtt, az ipari szakszervezetek fénykorában többségük egyetértett egy ilyen formáció létrehozásával, még ha önérdékből támogatták is a demokratákat.

Mindezek fényében azt mondhatnánk, hogy Mills hatalomfogalma nagymértékben visszavezethető Machiavelli *A fejedelem* című munkájára. Ahogy Machiavelli emlékezteti a fejedelmet arra, hogy a feudális oligarchia régi szabályai többé már nem elegendők a hatalom megőrzéséhez, és hogy egy népi összefogás alakul azzal a szándékkal, hogy felszólítsa az uralkodót, hogy feleljen tetteiért, Mills a munkásvezetőkéről szóló könyvében elsőként a vezetőséget szólítja meg. E vezetőség egyre inkább vonzódik az oligarchikus működésmódhoz és a baloldali-liberális centrumhoz, és a fennálló hatalommal máig rendkívül szoros viszonyt ápol. Mills figyelmezteti a munkások vezetőit, hogy fordítsanak figyelmet a háború utáni torzulásokra, amelyek veszélyeztetik mind a vezetők, mind a tagság hatalmát. Azt állítja, hogy a „fő irány” távol esik az üzlet és a munka együttműködésétől, amelyet a háború tett szükségessé és életképessé, és azt javasolja, hogy a „nagyvad” munkásvezetők álljanak az élre, mielőtt a munkások háttérbe szorulnak. „Most nincs háború”, de az alku asztalánál ott ül egy erőteljes háborús gépezet és a konzervatív reakció, amely a munkásosztály hatalma ellen irányul.

„Ma az iparági érdekvédelmi szervezetek által összefonva a vállalatok állhatatosan dolgoznak azért, hogy gazdasági erejüket egy hatékony és egységes politikai hatalommá alakítsák át. A szövetségi állam hatalma óriási mértékben növekedett. Az állam szerepe olyan jelentős a mai gazdaságban, az üzleti hatalom pedig olyan meghatározó az államban, hogy a szakszervezetek többé még a hagyományos rövid távú gazdasági nyereségekre sem számíthatnak anélkül, hogy figyelembe ne vennék azokat a feltételeket, amelyek mellett követeléseik politikailag megvalósíthatók.” A „felülről lefelé” hatalmi szabály – amely magában foglalja a tagság sakkban tartását – Mills szerint már nem alkalmazható ebben az új helyzetben, amikor a hadsereg és az ipar szövetsége megerősödően van, és céljai között szerepel, hogy gyengítse vagy szükség esetén akár le is rombolja a munkásmozgalmat.

Hogyan lehet szembeszállni ezzel a folyamattal? Mills nyíltan javasolja, hogy a munkásmozgalmak vezetőire alapozva jöjjön létre egy „új hatalmi blokk”. Ennek – ahelyett, hogy felső szinten újabb megállapodásokat kötne a hatalmi érdekekkel – „hatalmát alulról kell felhalmoznia [...] Ha a tagok demokratikus erejét kell bevetni a pénz koncentrált hatalma ellen, akkor valamilyen módon létre kell hozni egy saját politikai erőt [...] a baloldallal kialakítana egy független munkaspártot”, amely a munkások óriási gazdasági erején

alapulna. Ugyanakkor ki kell szélesítenie bázisát, és – érvel Mills – be kell vonnia a „hátrányos helyzetűeket”, akik közül kevesen tagjai a szakszervezeteknek. Hátrányos helyzetűek alatt Mills nem a legalul lévőket érti. Ők, szerinte, túlságosan hozzászóltak a „behódoláshoz”. Leginkább a dolgozó szegényekre utal, azokra a szakképzetlen dolgozókra, akik többnyire kimaradtak az 1930-as és a háborús évek nagy szerveződési hullámából. Mills továbbá az új középosztály és a gyorsan növekvő fehérgalléros réteg egyes elemeinek megszervezésére szólít fel, akiknek potenciális hatalma – mondja Mills – csak akkor realizálódhat, amennyiben szervezeti keretet ölt.

A *New Men of Power* többféle szemzőből lehet olvasni. Első közelítésben lehet úgy tekinteni, mint egy inspiráló beszámolót az amerikai munkások második világháború utáni problémáiról és kilátásairól. Átfogó leírást nyújt a szervezett munkásosztály helyzetéről, és az akadályokról, amelyekkel ebben az időszakban szembesült. Még ha Mills tévedett is, amikor azt hitte, hogy a szakszervezeteknek független politikai erővé kell válniuk annak érdekében, hogy tagságuk alapvető gazdasági igényeit biztosítani tudják, annyi korántsem zárható ki, hogy e hiányosság csak a háború utáni első három évtizedre érvényes. A szakszervezetek valóban hasznót hoztak, bizonyos esetekben igen busásat, az amerikai munkásosztály egy jelentős kisebbsége számára. Sem a „hátrányos helyzetűeket”, sem az új középosztálybeli vagy fehérgalléros irodai, műszaki és szakképzett dolgozókat nem szervezték meg – akiket egyáltalán nem hagyott figyelmen kívül a háború utáni munkásmozgalom –, hanem egy új társadalmi megállapodást kötöttek a munkaadókkal a saját tagjaik érdekében. A szakszervezetekbe tömörülő munkaerő egyharmada, illetve az ipari dolgozóknak még ennél is nagyobb része sikeresnek bizonyult az úgynevezett „magán” jóléti állam kivívásában. Hatalmas előrelépéseket tettek tagjaik életminőségének javításában, a magas fokú munkabiztonság érdekében, az önkényes elbocsátások elleni egyéni védelem biztosításában, illetve egyéb területeken is.

Ironikus módon a könyv központi jóslata a munkásosztály hanyatlását illetően sokkal inkább jellemző az 1973 óta eltelt időszakra. A munkások nagy árat fizettek, amiért figyelmen kívül hagyták Mills intelmét, miszerint szükség van egy saját hatalmi blokkra. Szembesülve a gazdasági globalizációval, a vállalati fúziókkal, Amerika hatalmas északi és középnyugati területeinek dezindusztrializációjával, valamint azzal, hogy az ipari befektetések egyre inkább a szakszervezeti lefedettséggel nem rendelkező déli területek felé irányultak, sok szakszervezet feladta, hogy új eredményekért küzdjön, és kizárólag a már meglévő tagságba kapaszkodtak, hogy mentsék a bőrüket. A munkások – talán visszafordíthatatlanul – védekező pozícióba kerültek. Ebben az időszakban a szakszervezeti „sűrűség” – azaz a teljes munkaerőn belül a szakszervezeti tagok aránya – felére csökkent. Kollektív alkukra továbbra is rendszeresen sor kerül azon iparágakban és szakmákban, ahol szakszervezetek működnek, és a munkaadók továbbra is írnak alá szerződéseket. Ám az

elmúlt két évtizedet az jellemzi, hogy a munkások fokozatosan elveszítik nehezen kiharcolt vívmányaikat. Sok esetben a kollektív alkudozás inkább kollektív könyörgéssé vált.

A vállalatok és politikai szövetségeik sikeresen elérték, hogy visszaszorítsák a New Deal korszakának egyik legfontosabb vívmányát, a tartósan munkanélküliek számára járó minimális jövedelemről szóló rendelkezést (amelyet a New Deal utáni politikusok némileg pejoratív felhanggal „szociális segélynek” neveztek). Sokakat azok közül, akik még kapják a segélyeket, arra köteleznek, hogy minimálbérért dolgozzanak állami vagy magánvállalatoknál, egyes államokban lecserélve velük a szervezett dolgozói réteget. A társadalombiztosítást kiárusítják, és úgy tűnik, a közjavak – különösen az iskolák és az egészségügyi intézmények – privatizálása a konzervatívok, valamint a balközép sok képviselőjének esetében is a hosszú távú program része.

Mills – ellentétben a legtöbb munkásmozgalmi vezetővel – felismeri annak fontosságát, hogy többféle, a politikai életet befolyásoló csoportot elérjenek. A társadalmi szerződés korában a szakszervezeti vezetők nem tulajdonítottak nagy jelentőséget annak, hogy a munkások ügyét akár a sztrájkok, akár fontos törvényhozási kampányok alkalmával megismertessék a néppel. A hatalmi elit kisebbségi partnereként gyakran azt a tanácsot kapták, hogy a konfliktusokat tartsák „családon belül”, és céljaik eléréséhez inkább támaszkodjanak a lobbizásra, a vezető politikusok választási támogatáson keresztüli befolyásolására, illetve más hagyományos ellittaktikákra. A munkásmozgalom vezetői ritkán tették közzé a szakszervezeti tárgyalásokon és az alkudozások végső szakaszában felmerülő ügyeket, mivel kötötték őket a hírzárlatról szóló megegyezések. Kizárólag elkeseredésből állt időnként a nyilvánosság elé néhány szakszervezet, amikor egy-egy kampány vagy sztrájk ügye vesztesre állt. Mills tanácsát figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy – különösen az állami dolgozók és nagyobb nemzeti vállalatok szakszervezetei esetében – alkudozáskor mindig a nép a harmadik fél a tárgyalóasztalnál. Azonban az arra irányuló harcot, hogy ezt a harmadik felet a saját oldalára állítsa, általában a vállalatvezetés nyerte meg.

A kétely ugyanakkor már megjelenik a későbbi írásokban. Mills, elkedvetlenedve attól, hogy a munkásmozgalom képtelen visszafordítani vagy feltartóztatni a reakciós törvényhozási és politikai támadást, az 1950-es években feladta a reményt, hogy a munkások képesek lesznek szembeszállni a gazdasági, politikai és kulturális életet csaknem teljes mértékben uraló vállalati kapitalizmussal. A munkásmozgalom társadalmi súlyának megvitatása szinte teljes egészében kimarad az 1951-ben – mindössze három évvel a *The New Men of Power* után – kiadott *White Collar*ból. Az *uralkodó elit*, amely 1956-ban jelent meg, a munkásokat többé-kevésbé folyamatosan alárendelt státuszba helyezi a nemzeti hatalom panteonjában. Mills szerint ahogy jött, úgy el is múlt az a pillanat, amikor a szakszervezeteknek egyáltalán lehetőségük lett volna minőségi változást előidézni a hatalomelosztásban. Míg 1948-ban Mills elsősorban magukat a munkásmozgalom vezetőit szólította meg

– könyve egyszerre volt egy a hatalom új embereiről szóló óvatos szociológiai portré, és egy próbálkozás a velük való párbeszédre –, az ezt követő munkái már nem kifejezetten a munkásközönségnek íródtak.

Mills későbbi pesszimizmusát a tömegtársadalom elmélete táplálta, amely koncepció magában foglalja a késői kapitalizmus radikális és konzervatív kritikáit. Mills kiemelkedő alakja volt a tömegkultúrával és a tömegtársadalommal foglalkozó szociológiai irányzatnak, amely az 1940-es és az 1950-es években néhány igen látványos irányvonal mentén fejlődött. Megfigyelte az amerikai kultúra fokozódó homogenizálódását, és ennek néhány példátlan jellemzőjét zseniális módon kapcsolta össze a demokratikus közvélemény hanyatlásával. Bár retorikája egyértelmű amerikai jegyeket hordozott magán, nézeteit inkább Theodore Adorno, Max Horkheimer és Herbert Marcuse, a frankfurti iskola vezető teoretikusainak nézeteivel lehet párhuzamba állítani, akik mind nagy hatással voltak Mills munkáira. Bár nem sok bizonyíték van arra vonatkozóan, hogy a pszichoanalízis is hasonlóan mély benyomást tett volna rá, mégis, ahogy annak követői, úgy Mills is összekötötte a kultúra tömegesedését a növekvő politikai konformitással, mely a fasizmus és más tekintélyelvű mozgalmak megjelenéséhez kapcsolódik csaknem minden iparilag fejlett társadalomban.

Ez az úttörő tanulmány, amely a fizetésből élő szakemberekből, a műszaki és irodai alkalmazottakból álló középosztály megjelenéséről szól, a tömegkultúra elterjedését az első világháború utáni időszakhoz köti, amikor az iparilag fejlett társadalmakban ennek a középosztálynak a jelentősége megnövekedett. Összhangban Millsnek a politika, a társadalmi hatalom és a radikális társadalmi átalakulás kérdéseivel kapcsolódó megszállottságával, a *White Collar* nem csak a középosztályhoz tartozó különböző társadalmi rétegek foglalkoztatottsági helyzetét összefoglaló, hagyományos szociológiai elemzésként lehet olvasni. A mű egyaránt tekinthető a Mills által „új” középosztálynak nevezett, egyre növekvő, fizetésből élő szakemberekből, műszaki és adminisztratív alkalmazottakból – akik közül sokan nagyvállalatoknál dolgoztak – álló réteg társadalompszichológiájának is. A könyv a „rég” középosztály, a XVIII. század és a XIX. század első felének vezető társadalmi osztályának – gazdák, kiskereskedők és termelők – nekrológiájával indul. A tulajdon átalakítása – melynek során a független kistermelők és kiskereskedők kavalkádja helyett a XIX. század második felére jellemző óriási tőkekoncentráció alakult ki – a régi középosztály gazdasági és politikai befolyását a hatalom középső szintjére, többnyire a helyi közösségekre korlátozta. Az adminisztráció, az értékesítés és az elosztás funkciói gyorsabb ütemben növekedtek, mint a termelés, de még a termelő iparágak hagyományos kékgalléros munkaereje is lassabban terjeszkedett, mint a különböző fehérgalléros rétegek bürokráciái.

Az első világháború idején az alapvető iparágak oligopol vállalatai – például az acél- és energiaiparban –, a nagy könnyűipari vállalatok – például a textil- vagy tartós

fogyasztási cikkeket gyártó cégek –, a biztosítási és bankszféra, valamint a nagy- és kiskereskedelmi vállalkozások az irodai és értékesítési munkavállalók óriási seregeit alkalmazták. Emellett ennél kevesebb, de azért jelentős számú mérnököt, műszaki szakembert és menedzsert vettek fel, akik közül az utóbbi csoport létszáma a családi tulajdonú és működtetésű cégek hanyatlásával megnövekedett. A kis cégek mindenestre fennmaradtak, ám Mills szerint a különböző kisvállalkozások egyre labilisabbá váltak: „Nemzeti szinten a kisvállalkozó alulmarad a nagyvállalkozó politikai és gazdasági hatalmával szemben, ezért megpróbál lépést tartani a nagyvállalkozóval, és profitálni az oligarchák országos szinten elért sikereiből, még akkor is, ha helyi és állami szinten harcol annak gazdasági hatásai ellen.”

A kisvállalkozások hol beszállnak az üzletbe, hol kiszállnak belőle, a túlélési esélyük pedig fokozatosan csökken, ahogy a nagyvállalatok hatásköre megnő: az élelmiszerbolt-hálózatok, az áruházak és a nagy termelővállalatok mindegyike hasznot tud kovácsolni a méretgazdaságosságból és a bőséges tőkeállományból, amelyet új technológiai találmányokba fektet be, így csökkenti az árait, a konkurens kisvállalkozásokat pedig kiszorítja a piacról.

Mills szerint az új középosztály sokszínű rétegében a menedzserek különleges helyet foglalnak el. A „menedzserei démiurgosz”² a hatalom egy új fajtáját jelenti, és nem csak a munkahelyeken. Számuk gyorsan növekszik, és ahogy szerepük megnő a vállalati és kormányzati hivatalok működtetésében, „a menedzser típusú alkalmazottak egyre fontosabb szerepet töltenek be a társadalmi szerkezetben”. Míg a topmenedzserek feladata, hogy a gazdasági, politikai és kulturális tevékenység minden szintjén ellenőrizzék az alájuk tartozó csoportokat – középvezetőket, felügyelőket és csoportvezetőket egyaránt –, a koordináció és ellenőrzés feladata kiterjed a foglalkoztatási struktúra összetettségére, valamint a fejlett kapitalizmus sokrétű problémáira. Mills elfogadja azt a gondolatot, amelyet először Berle és Means fejtettek ki a klasszikus *The Modern Corporation and Private Property* című műben, mely szerint a fejlett kapitalista társadalmakat az jellemzi, hogy a nagyvállalatoknál a tulajdon és az ellenőrzés mindennapos funkciója kettéválik, ahogy a tulajdonos fokozatosan egyre több hatalmat ad át a menedzsereknek. A kormányzati szervezetek és magánvállalatok pedig egyre inkább racionalizált hivatalokként működnek, semmint a XIX. századi iparmágnás mintáját követnék, aki régimódi uralkodóként működtette a vállalkozást.

Bár alig voltak többnek tekinthetők, mint előléptetett bér munkások, és ezért a menedzsmentnek való alárendeltségük következtében megfosztották őket az autonóm

2 A keresztény gnosztikus gondolkodóknál az alacsonyabb rendű, világot teremtő istenség elnevezése. A legmagasabb rendű istentől végtelen távolságban áll, hiszen az tisztasága miatt nem érintkezhetett az anyagi világgal – a szerk.

munka azon lehetőségétől, amit a „rég” középosztály még élvezett, a fizetésből élő és műszaki szakemberek kulturálisan továbbra is a tőkéhez voltak kötve. Mills kevés reményt látott arra, hogy szakszervezetekbe tömörüljenek, amíg a tömegkultúra – az eredeti kultúrájuk – a tömegtársadalom „fő iránya”. Egyrészt az amerikai kivételességtudat szempontjából ők voltak az egyéni társadalmi mobilitás kulturális törekvésének megtestesítői, másrészt azonban csoportjuk bővülése együtt járt a szakértői és műszaki réteg proletarizálódásával, hiszen sem a termelői tulajdont nem birtokolták, sem a munkát nem ellenőrizték. Néhányuk talán többet keresett, mint az ipari dolgozók, de a szakszervezetekbe tömörülő dolgozókkal ellentétben – akiket védett a kollektív alku, ami korlátozta a vállalatvezetés jogait – munkavégzésükben ki voltak szolgáltatva a menedzsment önkényes hatalmának. Tekintetüket mégis a csillagokra szegezték. Biztos osztályidentitás hiányában – ami lényegi kérdés azok számára, akik a dolgok megtermelésével és felhasználásával foglalkoznak, a „szimbólumokat” alkotják – valószínűsíthető volt, hogy atomizált tömeg maradnak, egy oximoron, amit Erik Olin Wright később úgy írt le, hogy egy „ellentmondásos osztálypozíció” felé sodródnak. Ami az irodai és adminisztratív alkalmazottakat illeti, ők fogaskerekek voltak a „hatalmas adatállomány” óriási gépezetében. Ők őrizték az információt, valamint az értékesítés növekvő jelentőségének következtében egyre halmozódó dokumentumokat.

Mivel nem volt olyan társadalmi mozgalom, amely képes lett volna lényegi változást előidézni a hatalmi viszonyokban, az idézett tanulmányok ahhoz a széles, mérsékelt baloldali-liberális réteghez szólnak, akikhez Mills mindig is vegyes érzésekkel viszonyult. A baloldali liberálisok jelentették azt a szükséges alkotóelemet, amely nélkül bármiféle jelentősebb társadalmi változást célzó koalíció elképzelhetetlen volt. Ugyanakkor a rájuk jellemző „laza elképzelések” végül odavezettek, hogy „szétzilálták a politikai figyelmet és aktivitást”. Ennek ellenére attól kezdve, hogy a munkásvezetők képtelenek voltak szembenézni az amerikai politika jobbrtolódása által támasztott kihívással, hogy a munkások gazdasági követeléseivel szembeni vállalati ellenállás megerősödött, valamint hogy a politikai környezet a hidegháború miatt megfagyott, és hogy a baloldal – kiváltképp a független baloldal – gyakorlatilag eltűnt, az 1950-es évek végéig Mills célközönségét egyértelműen a mérsékeltek alkották. Ez még akkor is így volt, ha politikailag továbbra is szilárdan a független, nem kommunista baloldalon helyezkedett el.

Mills társadalomelméletének központi kategóriája, amelyhez újra és újra visszatért, a hatalom, és különösképpen az a mechanizmus, amelyen keresztül az elit a gazdasági és társadalmi intézmények felett megszerezte és fenntartotta hatalmát. Gaetano Mosca és Vilfredo Pareto olasz társadalomteoretikusok e kérdésben lényegesen hozzájárultak Mills fogalomtárához. Pareto felfogásában a társadalmi szabályrendszert eliten, nem pedig osztályok alkotják. A hatalom fogalmának kialakításánál Mills nem a marxisták számára

kiindulópontot jelentő munkafolyamatra fókuszál, és nem is a piacra, ami a weberi gazdasági megközelítés központi kérdése. Mills egy államteoretikus: számára az elit minden esetben intézményes alakot ölt. Elismeri a vállalatok viszonylagos autonómiáját, ám – összhangban a fejlett kapitalizmus szabályozási korszakával – azt állítja, hogy a gazdasági és politikai hatalom alapvető gyakorlati színtere az állam lett. Így például *Az uralkodó elit* című híres és nagy hatású művében három szorosan összekapcsolódó, ám térben és történelmileg egymástól független „intézményes rend”, – a vállalati, a politikai és a katonai – együttesen alkotják, marxista szóhasználatnál élve, az uralkodó osztályt. Élve azonban azzal a fenntartással, hogy semmilyen értelemben nem beszélhetünk „osztályról”: sem abban az értelemben, hogy osztoznának a tulajdonhoz fűződő viszonyukban vagy a termelési tulajdon ellenőrzésében, sem pedig a Max Weber-i értelemben, amely szerint azonos érdekeik lennének a piac nyújtotta lehetőségekhez, az állások és árucikkek megszerzéséhez való hozzáférés tekintetében. A hatalmi elit olyan egyének szövetsége, akik a legfontosabb intézményes rendek legfelső rétegét alkotják, és akiknek relatív erejük a történelmi körülményektől függően változik.

Mills felfedezi, hogy közvetlenül a második világháború utáni időszakban a hadsereg önálló hatalma egyre növekvő mértékben válik a szövetség mozgatórugójává. Az 1930-as gazdasági válság idején a politikai elit foglalta el ezt a pozíciót, amikor sürgetővé vált a társadalmi jólét biztosítása, nehogy a népesség szükségleteinek figyelmen kívül hagyása veszélybe sodorja a rendszert. A hadsereg, mint egy viszonylag önálló hatalmi központ, a második világháborúhoz vezető újrafegyverkezési programból táplálkozott, de mivel 1945 után sem lett béke, képes volt megőrizni központi pozícióját a hatalmi struktúrában. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió, a két megmaradt szuperhatalom, csaknem azonnal belekezdett a hidegháborúba, amelyben a hagyományos és nukleáris fegyverek óriási gazdasági és politikai jelentőséggel bírtak mind a bel-, mind pedig a világpolitikában. A háború „hideg” jellegét pedig meg-megszakították az ugyan nem folyamatos, de gyakori „meleg” háborúk, mint például a koreai, a délkelet-ázsiai, a kínai és az izraeli háború. Ilyen körülmények között a hadiipari nagyvállalatokkal szövetségre lépő hadsereg jelentős független hatalomra tett szert. Szükségtelen említeni, hogy a vállalatok, akiknél – ahogy Mills nevezi – a „nagy kassza” van, természetesen nem maradnak ki a játékból. Végére is, továbbra is ők képezik az egész rendszer gerincét.

Ugyanakkor a kormányzat csúcsainak elemzése során Mills nem elégszik meg a hatalmi elit három intézményes rendjének leírásával. Rámutat arra, hogy ezen elit hatalmának hatásköre a társadalom olyan kiterjedt szegmenseit foglalja magába, amelyekről az amerikai társadalom legitimitása függ. Ezek közül is kiemelkednek a hírességek, akiket, mint a tömegtársadalom elsődleges díszítőelemeit, rendszeresen szerződtetnek arra, hogy növeljék a három fő hatalmi intézmény vezető tisztviselőinek presztízsét. A politikai

pártok és jelöltjeik előszeretettel mutogatják a nagyközönségnek az őket támogató hírességeket, a vállalatvezetők pedig gyakran mutatkoznak sztárokkal a hollywoodi és New York-i klubokban és partikon. A „hadurak” – a magas beosztású katonai tisztviselők, hadiipari vezetők, illetve tudósai és mérnökeik, akik további halálos és tömegpusztító fegyverek tökéletesítésén dolgoznak, valamint a politikusok, akik a védelmi költségvetés kongresszusi jóváhagyásáért és végrehajtásáért felelősek – szintén összegyűlnek ugyanezen a társadalmi és kulturális helyszíneken, ahogy a hadvezetés luxusszállásain is. Röviden, a leleplező újságírás hagyományát, de ugyanakkor a hatalomról szóló nemzetközi szociológiai diskurzus mintáját is követve, *Az uralkodó elit* az olyan független tudósok, mint például Ferdinand Lundberg által tökéletesített tényeken alapuló megközelítést viszi tovább. E módszer célja az, hogy felvázolja a társadalmi és kulturális szövetségek, valamint az üzleti kapcsolatok összefonódásait, és ezáltal meghatározza a hatalom határait és körvonalait. Ezen túlmenően az írás bemutatja az egyének mozgását a különböző vezető intézményi rendszerek között, amelyek a hatalmi hálót alkotják. E mozgások következtében a közöttük lévő különbségek fokozatosan elmosódnak.

Miután a hatalmi elitet az amerikai társadalom „független változójának” nevezte, Mills kénytelen volt felülvizsgálni a munkásmozgalommal kapcsolatos korábbi értékeléseit. Alig nyolc évvel azután, hogy a munkásmozgalom vezetőit a „hatalom új embereinek” nevezte, akiknek arról kell döntenüik, hogy vezessék-e az egész társadalmat a dolgozó emberek és más alárendelt csoportok nevében, Mills a politikai-gazdasági rendszer „függő változójának” nevezte őket. Vagyis elvesztette azt a reményt, hogy a dolgozó embereknek és szakszervezeteiknek bármiféle gyakorlati lehetőségük lesz arra, hogy önálló szereplőként a történelem színterére lépjenek, hacsak egy erőteljes, új baloldali értelmiségi réteg, illetve más, elnyomott csoportok ebbe az irányba nem taszítják őket.

Mills épp abban az időszakban azonosította a hatalmat a vállalatok, a hadsereg, valamint a nemzetállam triumvirátusával, amikor a politikai teoretikusok és szociológusok – egy helyesebb leírás céljával – a pluralizmus koncepcióját hirdették meg. Robert Dahl *Who Governs* című munkájában New Haven városának hatalmi szerkezetét tanulmányozza, és a hatalmat az „erők paralelogrammája” metaforával jellemzi, amely erők egyike sem uralja a politikai döntéshozatalt. Az üzlet, a munka, a fogyasztói csoportok, a szülői közösségek, az adófizetők és más szervezett csoportok együttesen alkotják a hatalmi kapcsolatokat a kompromisszum és a konszenzus mechanizmusain keresztül. S bár nem tagadta, hogy a nagyvállalatok és a politikai vezetőség oligarchikus hajlamokat mutat, Dahl hevesen cáfolta a marxizmushoz vagy az elitelméletekhez kapcsolódó nézeteket, amelyek szerint kizárólag az egyértelműen tagolt uralkodó csoportok jelenthetnek független erőt. Dahl tanulmánya mind a helyi, mind az országos hatalom megértését szolgáló modellé vált. Így tehát amilyen meggyőző lehetett Mills érvelése a progresszív gondolkodók és

más politikai szkeptikusok számára, olyan kemény kritikák érték nézeteit sok kutatótársa és bírálója részéről. Egyesek szerint nem értékelte kellőképpen az amerikai demokrácia rugalmasságát, olyan ötleteket vezetett be, amelyeket az amerikai körülményekre nem alkalmazható európai kontextusokból örökölt át, egyszóval egyszerűen egy újabb leleplezési gyakorlattal állt elő.

Mills Wisconsinban diplomázott, többek között Hans Gerth védőszármái alatt, akinek páratlan intellektuális nagyságát még lenyűgöző írásai sem tudták teljesen visszatükrözni. Bizonyos tekintetben Mills angol hangon szólaltatta meg Gerth gondolatait (habár együttműködésük az utóbbi időben kritikai vizsgálat tárgyát képezi olyan tudósok körében, akik azt állítják, Mills csak felhasználta Gerthet). Ezek a gondolatok – Marx, Max Weber, Gaetano Mosca és Vilfredo Pareto komplex szintézise – fogalmak széles skáláját vezették be a modern intézményi működés kutatásába. Weber bürokráciáról szóló elmélete döntő fontosságú volt Gerth és Mills a modern intézmények működésével kapcsolatos értelmezéséhez, amely szerint a szabályrendszerek és a munkahelyi hierarchiák negatív konnotációja kedvezőtlen hatást gyakorol a demokratikus döntéshozatalra. Weberrel ellentétben, aki úgy látta, hogy a bürokráciák szükséges intézmények ahhoz, hogy az összetett, iparosodott társadalmak hatékonyabban működhessenek, Mills Gerthtől azt a gondolatot kölcsönözte, hogy az intézmények bürokratikus ellenőrzése együtt jár a hatalmi befolyással, amit később Robert Michels klasszikus *Political Parties* című művében kiterjesztett a szocialista szervezetekre. Michels számára a hatalmi befolyás mechanizmusa a politikai vezetésnek a kommunikációs eszközökön keresztül gyakorolt monopóliuma volt. Mills úgy látja az állam – és nemkülönben a munkásmozgalom – fejlődését, mint erősen intézményesedett bürokratikus szervezetek sorát, amelyek – ellentétben a szakszervezetek kedvelt modelljével (önkéntes, demokratikusan működő, egyszerűen ellenőrzött szervezetek) – villámgyorsan hatalmi oligarchiákká alakulnak át.

Mills disszertációja, a *Sociology and Pragmatism*, amelyet 1943-ban fejezett be, egyértelmű kísérletet tesz arra, hogy az európai szociológiai elmélet vonatkozásait az Egyesült Államokra alkalmazza. A kapcsolatot Mills példákkal támasztotta alá. A pragmatizmus számára nem létezik a valódi „igazság”, amennyiben e kifejezés alatt egy olyan igazság lehetőségét értjük, mely független lehet attól a kontextustól, amiben a társadalomról állítunk valamit. Egy kijelentés igazságtartalma szorosan kapcsolódik azokhoz a gyakorlati következményekhez, melyek adott körülmények között belőle származhatnak. A gyakorlati következményeket pedig kizárólag a társadalmi érdek szempontjából lehet értékelni. Ám John Dewey koncepciójával ellentétben itt nincs „mindenki számára előnyös”

megoldás. Mills azt az elképzelést tette magáévá, hogy egy bizonyos hatalmi elrendezés előnyösége azon múlik, hogy kinek a tehenét viszik a vágóhídra.

Mills nagymértékben merített Karl Mannheim ideológiakonceptiójából, de szintén magáévá tette haláláig tartó, az értelmiségért érzett aggodalmát, amelyet Mannheim az egyedüli önálló gondolkodásra és cselekvésre képes társadalmi csoportként írt le. Mannheim nagy műve, az *Ideológia és utópia* a proletariátus marxi látásmódjának – mint egyetemes osztálynak – kritikája. Különösen Lukács György érvelését bírálja, amely a proletariátus tudáshoz való viszonyával kapcsolatban azt állítja, hogy annak nem érdeke reprodukálni a burzsoá hatalmat alábástyázó misztifikációkat. Lukács szerint a marxizmus képes áthatolni a társadalmi viszonyok objektivizált szövetén, hogy felfedje a kapitalizmus mozgásának törvényeit, és következőképp valóságként adjon számot arról, hogyan is működik a társadalom. Mills sokkal szkeptikusabb volt annál, semmint hogy elfogadja ezt a megfogalmazást. Mannheim relativizmusa – vagyis hogy az „álláspont” szerinti gondolkodásmód elkerülhetetlenül részleges tudáshoz vezet – vonzóbb volt számára, és pragmatikus látásmódjának is jobban megfelelt. Ennek tükrében a tudást mindig átítatja az érdek, még akkor is, ha ez csak a háttérben jelenik meg. Azonban Mills úgy viszonyul az ideológiához, mint a szándékosság kifejeződéséhez, és ezt a leírást különösképpen alkalmazza a munkásmozgalmi vezetőkre, akikről a *The New Men of Power* szól, valamint az üzleti elitre, akiket egy a *Power, Politics and People* című, s az összegyűjtött írásai között újra kiadott, majd később *Az uralkodó elit* című művébe beépített esszéjében ír le. Az, hogy nem rendelkeznek határozott ideológiával, nem jelenti azt, hogy a munkás- és a vállalatvezetők lemondhatnak a meggyőzés eszközeiről. Ám Mills szerint ezek nem a „gyakorlati politikus”, hanem sokkal inkább az ideológus eszköztárát képezik. Így Mills a „retorika” szót annak leírására alkalmazza, hogy hogyan győzik meg választóikat a vezetők, és milyen egyéb módon igazolnak előttük olyan politikai irányvonalakat és programokat, amelyek különben nem az ő érdekükben történnek.

Mills olvasóként jól ismerte John Dewey társadalomfilozófiáját is, aki talán a XX. század első felének legkitűnőbb amerikai filozófusa és a pragmatizmus fejlődésének egyik vezéralakja volt. Dewey-nak és vitapartnerének, Walter Lippmannnak tollharcából (amely az 1920-as évek egyik legfontosabb eseménye volt, s mely azt feszegette, vajon lehetséges-e létrehozni egy valóban demokratikus társadalmat és kormányzást egy olyan Amerikában, amelyet egyre inkább a szakértők urálnak) Mills létrehozta a „köz”, illetve – ahogy ő nevezte – a „közéleti csoportok” fogalmát. Mire Lippmann *Public Opinion* című munkája megjelent, sok értelmiségi abbéli kételyeit fejezte ki, hogy vajon a köz ideálja mint a demokratikus közigazgatás alapja, amely döntéseket hoz s egyszersmind át is ruházza a döntéshozatali jogot, megvalósítható-e egyáltalán a tömegtársadalom ébredésének hajnalán, tekintetbe véve annak tömegintézményeit és tömegkultúráját.

Lippmann – sokak számára meggyőzően – úgy érvelt, hogy a független gondolkodású egyének számára fenntartott nyilvános tér az I. világháború végére jelentősen beszűkült, a nemzetközi kapcsolatok összetettsége, a fejlett technológia, a valódi tudás csökkenése (amelyre tekintélyként lehet hivatkozni a tömegtájékoztatási eszközök által szajkózott szlogenek alátámasztására), valamint az állam növekvő szerepe miatt. A görög értelemben vett városállam demokratikus társadalmának létrehozására, amelyben a polgárok képesek a közigazgatásra vonatkozó alapvető döntések meghozatalára, nem volt reménye. A köz – kialakulásának körülményeit tekintve – rövidlátó, előítéletes, és legfőképpen folyamatosan félre van tájékoztatva. Miközben a modern államiság és a vállalatok megszilárdulásával kialakuló elit szakértők hatalmi igényeit védte, amit éppolyan kívánatosnak, mint amennyire elkerülhetetlennek értékelt az összetett társadalmak esetében, Lippmann megtartott egy kis darabot korábbi szocialista szkepticizmusából. Azt akarta, hogy a demokratikus nép kényszerítse a szakértőket és politikai vezetőket, hogy azok rendszeresen, szavazáson keresztül kérjék az ő beleegyezésüket, és ítélje meg azok majdnem szuverén cselekedeteit. Következésképp nála a demokrácia teljességgel negatív színben tűnt föl, úgy, mint a tekintélyelvű, technokrata hatalommal szemben támasztott akadály.

John Dewey-t mélyen érintette ez a részvételi demokrácia elleni erőteljes érvelés, s ez válasza sarkallta. Az 1925-ben megjelent *The Public and its Problems* szándékait és céljait tekintve a legmeteszőbb vádirat, melyet amerikai valaha írt az aktív közigazgatás és a radikális demokrácia védelmében. Dewey-val együtt Mills úgy tartotta, hogy alaptalan a „demokrácia” szó válogatás nélküli használata a választási politikában használatos *de facto* referendum leírására, valamint más mechanizmusokra, amelyek segítségével a politikai képviseleti intézmények a beleegyezést elérik. A liberális állam intézményeinek még mindig szükségük van a kormányzottak egyetértésére. Ám a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi ágak egyre inkább az intézményes hatalom birtokosai felé hajlanak, nem pedig választóik felé. Kivételt jelent ez alól, amikor a köz nem hajlandó beleegyezését adni olyan kormányzati döntésekhez, amelyeket érdekeivel ellentétesnek érzékel, és – mint ahogyan a társadalombiztosítási „reform” esetében – képes visszatartani a törvényhozóknak a vállalati hatalom felé hajló kezét (legalábbis egy időre). Szövetségre lépve a katonai és a vállalati renddel, a politikai vezetés egy magába záródó, mind kiválasztásában, mind pedig fenntartásában antidemokratikus testületté válik.

Dewey demokráciafogalma felidézi azt a New England-i városi találkozót, amelynek során a „köz” nem pusztán fogyasztója volt az aktív és befolyásos emberek munkájának, hanem a közösség politikai és társadalmi életének résztvevője és döntéshozója volt. E tekintetben fontos felidéznünk Mills „Levél az új baloldalhoz” (1960) című írását. A levél Dewey-nak a közről alkotott koncepciójára alapozva körvonalazta a részvételi demokrácia elveit, és az 1960-as évek társadalmi mozgalmainak fejlődése szempontjából az egyik

kulcsfontosságú szervezet, a Students for a Democratic Society (SDS, Diákok a Demokratikus Társadalomért) korai történetének talán az egyik legbefolyásosabb dokumentuma volt. Az SDS programja, amelyet kiáltványukban, a *Port Huron Statement*-ben fejtettek ki, a „részvételi” demokrácia koncepciója/követelése köré épült, melyben az „egyszerű emberek” ellenőrzést gyakorolhatnának a „döntések fölött, amelyek hatással vannak az életükre”. Ugyanazt a bizalmatlanságot feltételezte az állam és a hatalmi ágak irányában, mint amit Mills már évekkel korábban kifejezésre juttatott. Mégis, a II. világháborút közvetlenül követő évekkel szemben, amikor is a New Deal *de facto* bevégyződése ellenére még mindig széles körű támogatottságnak örvendett annak tükrében, amit Herbert Croly *The Promise of American Life*-nek – Az amerikai élet ígéretének – nevezett (amelyet különben Mills a liberális állami irányításról szóló legfontosabb műnek tekintett), két évtizednyi militarista állami irányítás és az új generáció politikai aktivizmusa Mills radikális demokratikus felhívását sokkal érthetőbbé tette.

Mills egyben nagy taxonómus is volt. Mentorával, Hans Gerthtel együtt 1953-ban kiadott egy nagyszabású társadalompszichológiai könyvet *Character and Social Structure* címmel, amely az ént erőteljesen az őt alakító, és az énen keresztül átalakuló társadalmi és történelmi kontextusba helyezi. Ez a mű talán az első példája Mills azon törekvéseinek, hogy az elméleti társadalomtudományt William James és George Herbert Mead kimonodottan amerikai pszichológiájával kombinálja. Mostanában azonban, amikor az elmét kis dobozokra osztó elméletek hatják át a társadalomfilozófiát, ez a könyv az olvasatlan mesetermüveknek fenntartott archívumokban porosodik. Gerth és Mills merész párhuzamai egyszerűen túl vakmerőek egy olyan társadalomtudományos közeg számára, melynek a lehetőségek legtágabb horizontjának a sablonos bölcsélet tűnik... Ezen túl számos esszéje foglalkozott az amerikai politika és kultúra témáinak széles skálájával, ami nem egy becsmérőlót sarkallt panaszra, miszerint Mills „ide kap, meg oda kap”. E tekintetben a társadalomtudományt megalapító nagy gondolkodók igaz sarja. Nekik jutott feladatuk, hogy filozófiai állványzattal lássák el a diszciplínákat, s ez a projekt Mills szemében a kanonikus műveknél nem ért véget. Pragmatikusként nagyon is tudatában volt, hogy az elméleteket folyamatosan meg kell újítani és felül kell vizsgálni, és ez – a jelenkor gondolkodásmódjával szöges ellentétben – nem a megörökölt tudás „alkalmazásának”, hanem a tudás a mindenkor fejlődés tükrében való átértelmezésének a problémája. Tehát, bár Mills az olyan fogalmakat, mint az „elit”, kiváló elődöktől kölcsönözte, elutasította a hierarchikus gondolkodást, amely az olyan teoretikusok írásait járja át, mint például Mosca vagy Pareto. Példának okáért, Mills a történelmileg beágyazott elitek kutatása során új jelentőséggel ruházta fel a fogalmat. Következésképp, a szakszervezeti elit és az uralkodó elit különböző

jellemzőket mutatnak, habár a *The New Men of Power*-ben láthatjuk az első lépéseket egy új elmélet körvonalazódásának irányába.

Fő elméleti projektje, amelyet legteljesebben a *Character and Social Structure*-ben fejt ki, az volt, hogy a vezető gazdasági és politikai szereplők – munkáspárti vezetők, az üzleti élet főbb alakjai, katonai és politikai intézmények – történetét azon társadalomszerkezeten belülre, valamint annak tér- és időbeli kontextusába helyezze, amelyek korlátozzák őket, valamint lehetővé teszik számukra tevékenységüket. Ennek a módszertani imperatívusznak célja, hogy széles körű egyéni variációkról adjon számot, illetve bemutassa, hogy a társadalomszerkezet – kulcsfontosságú intézményi rendek tekintetében explicit módon megnevezve – adott időpontban és adott helyen milyen mértékig alakítja az egyéni és csoportos fellépés határait és lehetőségeit.

„[...] az emberre – mint az észlelés, értelem és impulzus összességére – a *pszichikai szerkezet* (kiemelés az eredetiben) terminust fogjuk használni. Természetesen vannak más pszichikai funkciók is, mint például a memória és a képzelet, de vizsgálódásunkat az előbbiekre fogjuk korlátozni. Így most a „pszichikai szerkezet” azokra a kérdésekre fog vonatkozni, hogy mikor, hogyan és miért érez, érzékel és szándékozik egy ember valamilyen adott módon.”

Gerth és Mills elméletének középpontjában az „intézmény” és az „én” koncepciói állnak. Az intézményi rend fogalma felidézi az intézmények összességét, amely együttesen alkotja azt, amit lazán a hatalom struktúrájaként jelölünk a „társadalomban”, azaz főleg a politikai, gazdasági és katonai rendszereket. Ebben a felfogásban az egyén jellemének szerkezetét fizikai és társadalmi körülmények alakítják, különösen gyermekkorban. Nagy szerepe van a családnak és az iskolának, amelyek az intézményes renden belül bizonyos „szerepek” játsszására készítik fel az egyént, amelyek felé vagy magától, vagy neveltetése, iskolázottsága, esetleg társadalmi helyzete miatt hajlik. Ezek a szerepek maguk is bizonyos interakciók és kapcsolatok termékei. Az én gyermekkori alakulása alapvető fontossággal bír az életben megjelenő események struktúrája szempontjából, mert ez szabályozza, ha ugyan nem teljesen meghatározza, hogy az én miként struktúrája a tudást, valamint saját érzelmi és akarati hajlamait. Ám ezek a folyamatok csak viszonylagosan egyediek az egyénben; a társadalmi elhelyezkedés feltételei, az osztály, a rassz és az etnikai hovatartozás, az iskolázottság döntő szerepet játszanak egész csoportok számára az elérhető választási lehetőségek kialakításában. Az elemzés alapvető egységei tehát nem az egyéni, hanem a kollektív ének.

Ennélfogva Mills írásai telis-tele vannak „ideáltípusokkal” – ez Weber módszertani receptje arra, hogy összetett profilokat mintázzon, amelyekkel aztán egy típus bármilyen egyedi példája szembeállítható – mind horizontálisan, mind pedig vertikálisan elrendezve.

A *The New Men of Power*ben felsorakoztatott munkáosztálybeli vezetői modellek, vagy *Az uralkodó elit*, ahol üzleti vezetők egy kollektív portréját mutatja be, illetve a *Power Politics and People* című gyűjteményében közreadott esszéi, amelyek több összetett képet is tartalmaznak a különböző közéleti csoportokról, akiket megszólít és akiknek válaszolni köteles, mind bepillantást engednek abba, hogy Mills egész életén átívelően milyen módszerrel közelített a társadalomtudományokhoz. Első lépésként hozzuk létre az alany összetett profilját. Ezután adjunk részletes történeti leírást a kontextusról, amelyben az alany(ok) működnek, és értékeljük ki e kontextus minden egyes elemének viszonylagos kitüremkedését, hogy lássuk, hogyan formálódott a kérdéses alany. Mikor ez megvan, térjünk vissza az alanyhoz, és az összetett képet bontsuk részekre, hogy a különböző társadalmi és karaktertípusokat osztályozhassuk. Végül helyezzük vissza őket nagyobb politikai, gazdasági és kulturális helyzetekbe. Mi célból? Azért, hogy rájöjjünk, milyen alternatívái vannak a politika és az ideológiák fő sodrásának. Érdemes még megemlíteni, hogy bár Mills legtöbbször az eliteket tanulmányozta, mégis azt firtatja, vajon a demokratikus mozgalomnak lentről építkezve – az egyszerű tagok, fogyasztók és értelmiségiek töredezett csoportjainak sorából – sikerülhet-e leküzdeni a kormányzat és a polgári élet általános, az oligarchikus hatalom felé való törekvését.

Tudományos karrierjének döntő részében Mills a Columbia Egyetemen tanított. Társadalomtudós, de egyben értelmiségi agitátor is volt. Komolyan érdekelte a szociológia – mint a társadalom működésének mélyebb megértésére szolgáló eszköz – fejlődése. Az 1940-es évek vége után, amikor is harminckét éves korában Mills és Helen Schneider közösen megírták az amerikai munkásmozgalmi vezetőkről szóló, mérföldkőnek számító tanulmányukat, szerzőnk megmaradt a társadalmi mozgalmak közeli tanulmányozójának. Írásai a munkásmozgalom elemzéseivel, a baloldali diákmozgalmakkal, a békemozgalmakkal és más hasonló témákkal foglalkoztak. Intellektuálisan az árral szemben úszott, mégis sok független baloldallal ellentétben, akik a háború utáni militarista-vállalati politikai gazdaság felé való sodródásban csupán vereséget láttak, és akiket elkeserített az ennek megfelelő politikai gyakorlat, Mills mindenekelőtt egy olyan politikai gondolkodó volt, akit az érdekelt, hogy zsákcaként írja le a „fő” eshetőséget, és vele szemben egy baloldali társadalmi változás lehetőségét állítsa. Következésképpen, még akkor is, amikor úgyszólván a lehető legleíróbb is volt a munkásmozgalmi vezetőkkel kapcsolatban, és az új közeposztályról elnyomók és a vezető elit szövetségeseinek képét festette, szembe elött az a kérdés lebegett, hogy „mit kell tenni?” Milyen eszközzel lehet megváltoztatni az uralkodó hatalmi viszonyokat? Hogyan válhatnak történelmi szereplővé a társadalom alsó rétegeiben élők?

Mills tudatában volt annak, hogy ha olvasótáborát a társadalomtudományi szakembereken túlra is ki akarja terjeszteni, akkor, amennyire csak lehetséges, természetesnek ható, sőt köznyelvi stílust kell alkalmaznia. Az általános olvasóhoz és az egyre fogyatkozó

egyetemi kollégái alkotta közönségéhez szólva Mills egyszerű, de gyakran képi elemekkel tarkított – az egyik kritikus által „izmosnak” nevezett – prózában kifinomult elméleti koncepciókat közvetített. Kifejezőgyártói képességével is hírnevet szerzett magának. Például „fő sodrás” (*main drift*) fogalma, amellyel a közkeletű bölcsségeket illette, vagy a „centrista politika” egyetlen szókapcsolatban magukba foglalják mindazt, aminek leírásához másoknak hosszú bekezdésekre lenne szükségük. Továbbá a marxista töltetű „válság” vagy a „recesszió” *terminus technicus* helyett a gazdasági csapások leírására a köznyelvben használatos „pangás” (*slump*) szót alkalmazta. Az amerikai ipari szakszervezetek 1935 utáni felemelkedését az amerikai munkásság „nagy sztorijaként” aposztrofálta, s ez a kifejezés egyesítette magában a történelmet és a közfelfogást. A közvetlenül a háború után következő időszak nagy sztoriját azonban a hidegháború támasztotta kényszerek – különösen a militarizmus, mint uralkodó intézményi rend megjelenése – jelentik.

Mills tudományos igényű műveket alkotott, de azzal, hogy a közéletben is szerepet vállaló értelmiség stílusában fogalmazott, egyben pamfletíró is volt. Ezen tendenciája gyakran zavarta kollégáit, és egyeseket a tudományos arrogancia egyik legutálatosabb formájában arra indított, hogy „egyszerű újságíróként” írják le őt. Ami azt illeti, vakmerősége mellett – amellyel a társadalomelméletet és a társadalomanalízis nagy témáit tárgyalta – ez az elutasítás tudható be annak, hogy az 1970-es évek vége óta lényeges írásait a társadalomtudományi tanszékeken gyakorlatilag nem olvassák, a tudományos hivatkozásból eltűntek, és az egyetemi berkeken belül túlnyomórészt szóba sem kerülnek. Életének utolsó tíz évében ugyanolyan gyakran születtek tollából az uralkodó rend elleni kiáltványok és vádiratok, mint szociológiai munkák. Tulajdonképpen a *The Power Elite*, ami egy olyan tudományos részterület megszületését ihlette, amelynek művelői között megtaláljuk G. William Domhoffot, vagy akár a vállalatellenes kampányairól ismert Ralph Nadert, Amerika vezető fogyasztóvédőjét, valamint a „közérdek” kutatóinak valódi hadseregét, mindig is vita tárgyát képezte elméleti körökben, ugyanis gyakran kínosan aprólékos, ám átfogó „adat”-gyűjtése ellenére, pusztán a demokrácia iránti elköteleződése miatt, az objektivitás hiányát rótták fel neki. Napjainkban az egyetemi tanárok nagy többsége elfordult a közéleti elköteleződéstől – kivéve, amikor nagyvállalatok tanácsadói-ként, médiaszakértőkként, és a vállalati alapítványok és kormányzati ügynökségek bőkezű adományainak élvezőjeként tevékenykednek. Miközben ezek az intézmények azt akarják, hogy a professzorok kutatásai támogassák őket vállalati politikájuk kialakításában, vagy hogy felszólalásaikat csupán szakmai újságokra és találkozókra korlátozzák, Mills zavaró mementója marad annak az egyetlen lehetséges válasznak, amit az intellektuális tudás ilyen formában történő privatizációjára lehet adni. 1939-ben Mills kollégája, Robert S. Lynd *Knowledge for What?* címmel kihívó írást adott közre a tudás minden rendű és rangú termelője számára. Azt az alapvető kérdést tette fel, hogy kinek tartozik felelősséggel a tudás

előállítója. Az államnak? A magáncégeknek? A közéleti csoportoknak, akiket az egyenlőség és a társadalmi igazságosság problémái foglalkoztatnak?

Mills tévesnek ítéli és elutasítja azt az uralkodó nézetet, amely szerint a társadalomkutató kötelessége munkáját a társadalmi és politikai elköteleződéstől megtisztítani. Értékei átitatják társadalomkutatását és elméleteit, és sohasem bújik semleges módszertani kijelentések mögé. Mills ehelyett a társadalmi szabadságért és emancipációért küzdő mozgalmak partizánja, s mindeközben megtartja a közömbös, a kritikai elmélet és a higgadt empirikus kutatás melletti elkötelezettségét is. Magát „a baloldal embereként” írva le, Mills az 1940-es évek végén felhőborította a baloldali közéleti csoportokat, amikor arra a következtetésre jutott, hogy a „régí” szocialista és kommunista mozgalmak elérkeztek az útjuk végére. Az 1950-es évek végére, amikor is a Szovjetunióban Nyikita Hruscsov hatalomra kerülése után a hidegháború kissé megnyihült, és az uralkodó elit felismerte, hogy az antikommunista tisztogatások ugyanannyira ártottak az USA belpolitikájának, mint külpolitikájának, Mills hangosan hirdette egy olyan „új” baloldal szükségességét, amelynek lenne bátorsága eldobni a múlt ideológiai batyuját, különös tekintettel a marxista vaskalaposságra és a sztálinizmusra.

Mint Jean-Paul Sartre, akinek *A dialektikus ész kritikája* című műve 1960-ban jelent meg, Mills is politikai albatroszként kezdett a tradícióra tekinteni, még annak radikális változatára is. Sohasem használta Sartre hangzatos „*pratico-inerte*”³ terminusát azon megkérgesedett szokások jelölésére, amelyek arra ösztönzik az embereket, hogy reprodukálják a múltat a jelenben, ellenben kitartóan kritizálta a baloldalt azért, mert megszokásból ragaszkodik a régi eszmékhez. A kommunisták ádáz ellenfeleként, és érezve a Szovjetunió közelgő végétét, miután 1956-ban a Kommunista Párt XX. Kongresszusán Hruscsov nyitóbeszédében felfedte Sztálin bűneit, az elsők között volt, akik arra ösztönözték a fiatalokat, vessék el az öregeknek az „orosz kérdéssel” kapcsolatos aggodalmát, és ehelyett friss szemmel és tiszta szívvel lássanak neki a rájuk váró feladatoknak: szálljanak szembe az USA forradalmi társadalmak körében kezdeményezett intervencióival, és hozzák létre az egy radikálisan demokratikus társadalomhoz szükséges kereteket.

Kétségtelenül igaza volt abban, hogy a fiatal radikálisokat arra biztatta, hogy tartsanak távolságot – legalább a közel- vagy nem túl távoli – múlttól. Ugyanakkor azt sohasem tette világossá, hogy ő az orosz kérdés szellemében nevelkedett, és elfelejtette, hogy azok, akik nem ismerték el a forradalom hibáit, azokat arra ítélték, hogy éljék át újra azokat, és hogy ő végső soron sohasem vált az üldözések áldozatává. Azért viszont, hogy az Új

3 A Sartre által használt kifejezés arra utal, hogy bár bizonyos szubjektumok vagy mozgalmak cselekedeteinek és igényeinek hatására bizonyos követelések objektivizálódhatnak, az objektivizálódott termékek az objektivizálódás után akár az őket létrehozó cselekvések és igények ellen is hathatnak. Jó példa erre a bürokrácia – *a szerk.*

Baloldal – amely rövid idő alatt egy teljes generáció képzeletét magával ragadta – kisiklott, nem tehető felelőssé kizárólagosan az a tény, hogy nem foglalkoztak a sztálinista típusú létező szocialista rendszerekkel. A végső vereséget akkor szenvedték el, amikor a délkelet-ázsiai háború hevében különböző marxista ideológiák váltak parázs viták tárgyává. Bűntudattól és tudatlanságtól vezérelve végül kritika nélküli támogatásukról biztosították a vietnami kommunistákat, ráadásul Pol Pot erőfeszítéseit is üdvözlőlték Kambodzsában. 1970-re az Új Baloldal többsége már nem volt Mills szellemi gyermeke; majdhogynem feladták az általa is képviselt demokráciába vetett hitet a mindenáron történő nemzeti felszabadítás „harmadik világbeli” dogmájáért cserébe. Ironikus módon azonban Mills maga sem volt mentes az ilyen irányú lelkesedéstől.

A könyvhosszúságú pamfletei heves vitákat váltottak ki, nem csupán azért, mert sok ember fejében a tudományos elszigeteltség hallgatólagos megsértéséért hírhedten eretneknek számítottak, hanem azért is, mert egy olyan időben szakítottak a hidegháború általánosan antikommunista légkörének fő elveivel, amikor – ostrom alatt – a politikai elnyomás nagyon is virágzott még az Egyesült Államokban. Az 1958-as *The Causes of World War Three* sok tekintetben a *The Power Elite* továbbgondolása és nemzetközi viszonyokra való alkalmazása. A nemzetközi politikát a két hatalmi blokk versengése szempontjából írja le, az egyiket az Egyesült Államok, a másikat a Szovjetunió vezeti, de mindkét államot felelőtlen elitek kormányozzák, amelyek nukleáris fegyverkezési versenye magának az emberiségnek a létét fenyegeti. A mű egy olyan időben keletkezett, amikor az amerikai egyetemeken egy kézen meg lehetett számolni a teljes munkaidős kinevezéssel rendelkező radikális egyetemi tanárokat, és amikor a túlerőben lévő exradikálisok „a Nyugatot választották”. Így a világválságért a Keletet és a Nyugatot terhelő felelősség ilyen módon való egyenlővé tétele Millst sem a kommunisták és hozzájuk közel állók körében nem tette népszerűvé – akik szemében a Szovjetunió gyakorlatilag ártatlan volt a kialakult helyzetért –, sem a hidegháborús liberálisok szemében, akik számára bármely arra történő utalás, hogy az USA külpolitikája hozzájárulhat a III. világháború kitöréséhez, éppannyira abszurd volt, mint amennyire sokkoló.

A mű lapjai közt ott bujkál a radikalizmus egyik elég borúlátó alfajának hatása, amely a háború után kijelentette, hogy mindkét tábor a kapitalizmus egy-egy új, antidemokratikus, militarista formáját képviseli; és merészen, de hatástalanul egy „harmadik” tábor felállítását szorgalmazta, amelynek alapja a radikalizált munkásság lett volna, a népesség más antikapitalista elemeivel szövetkezve. A projekt hamvába holt, hiszen a vezető szakszervezetek minden kapitalista országban saját vállalatokkal és a kapitalista állammal próbáltak egységeket kialakítani, a baloldal pedig megosztott azok között, akik meghúzták magukat a hidegháborús konszenzus biztonságában, illetve akik mindenképpen ellenére megmaradtak a szovjetek méltatóinak. Millsnek a „közhöz” intézett felhívása, amelyet ebben a kontextusban a középosztály liberális centristáihoz intézett felhívásként értelmeztek,

hatékonyabbnak bizonyult, mivel harmonizált egy olyan tömegmozgalom megjelenésével, amely ellenezte az atomfegyverek tesztelését és használatát, továbbá a hidegháború befejezését szorgalmazta. Szükségtelen elmondani, hogy az amerikai munkásság vezetőinek túlnyomó része, ideértve Walter Reuthert, a legnagyobb ipari szakszervezet, az autóipari dolgozóké liberális elnökét is, egy emberként támogatták az akkori kormány politikáját, és meg voltak róla győződve, hogy a leszerelés ára nem más, mint egy újabb recesszió lenne. És mint ahogy a vállalati és katonai hatalom felső köreinek szövetségeseiként leírta magában a politikusokat, Mills ugyanilyen szkeptikus volt az értelmiséggel kapcsolatban is, mert bár hagyományosan a politikai ellenzékiség az ő reszortjuk, ezúttal kételkedett benne, hogy megállná a helyüket.

Magát független baloldaliként aposztrofálva (ami a hidegháború idején egy antisztálinista, ám semmilyen csoporthoz sem tartozó radikálist jelentett) Millsre már életének korai szakaszában nagy hatást gyakorolt a Trockizmus. Gondosan elválasztotta a még mindig befolyásos kommunistákat a radikalizmustól. A kommunisták egész pontosan azért számítottak befolyásosnak, mert a párt fontos eszközei voltak a főbb ipari szakszervezetek megszervezésénél, továbbá harcos munkásokat hoztak a New Dealbe. A háború ideje alatt jelentős szerepet játszottak abban, hogy biztosították a sztrájkmentességet, és érvényre juttatták a kormány termelékenységére vonatkozó igényét. Mills úgy hitte, bármilyen ellenzékiségről is tettek tanúbizonyságot a háború után, az majdnem kizárólag az USA és a Szovjetunió közötti szakadéknak volt betudható.

Az 1961-ban írt *Listen Yankee* szemléletes példája Mills azon hajlamának, hogy az árral szemben ússzon. A mű hevesen védelmezte a kubai forradalmat annak korai szakaszában, amikor még sok antisztálinista radikális számára is úgy tűnt, hogy a rendszer célja az életszínvonal emelése, és még mindig nyitott a demokratikus társadalom irányába. Az idő tájt, amikor még a liberális ikon, Oregon szenátora, Wayne Morse is az ellenforradalmat szorgalmazta és a Kennedy-kormány végzetes disznó-öböli invázióját támogatta, Mills kinyilvánította, hogy a kubaiknak joguk van döntenie a saját sorsukról, és élesen bírálta az USA karib-tengeri és latin-amerikai politikáját. A liberálisokat és a konzervatívokat egyaránt szigorúan kritizálta, amiért olyan népellenes rendszereket támogatnak, mint például Batista kubai és Somoza brutális nicaraguai diktatúrája. Rámutatott, hogy az Egyesült Államok kormánya azzal, hogy lázadások katonai leverését finanszírozta, demokratikus törekvésekkel helyezkedett szembe, különös tekintettel a guatemalai Arbenz-rendszerre, valamint Kuba új, forradalmi kormányára. Mills a kubai forradalmat a földművesek és a munkások a kolonializmus és az imperializmus alóli felszabadulásáért folytatott hosszú küzdelem első lépésének látta, és komoly összetűzések bekövetkeztét jósolta a növekvő számú lázadók és az USA között, amely – rendelkezzen bár demokrata vagy republikánus a vezetéssel – a diktátorok legfőbb védelmezőjévé vált.

Valóban, a hatvanas évek végéig és még azután is Mills provokatív kijelentései jövőbe látónak bizonyultak. Kolumbiában Douglas Bravo egy nagyszabású fegyveres felkelés élére állt, Che Guevara pedig egy fegyveres gerillacsoportot vezetett be a bolíviai dzsungelbe, amely a kolumbiai lázadáshoz hasonlóan elbukott. Ám Kuba anyagi segítségével Nicaraguában a sandinisták, El Salvadorban pedig a Nemzeti Felszabadítási Front képes volt aktívan folytatni a forradalmi tevékenységet, és az 1960-as évek közepére a szunnyadó Puerto Ricó-i függetlenségi mozgalom feltámadt a kubai forradalommal erőteljesen azonosuló marxista vezetés alatt. Az 1970-es években Maurice Bishop Grenadában egy sikeres felkelést szervezett, mely nyíltan támogatta a kubai forradalmat, továbbá a Micheal Manly által vezetett, demokratikusan megválasztott, baloldali szociáldemokrata kormány Jamaicában szoros kötelékeket alakított ki Kubával. Bármennyire is le volt sújtva, Mills értekezésének nagy részét ezen eseményeknek az amerikai neokolonialista külpolitikára és az amerikai jövőre gyakorolt hatása köré szervezte. A józan megítélés képességének hiányában sok fiatal radikális nem csupán feltétlenül támogatta őket, hanem Grenadába, Kubába és Nicaraguába önkéntes oktatási és egészségügyi szolgálatra is jelentkezett.

Mills egyszerre szívderítő példája a radikális közéleti szerepet játszó értelmiséginek és annak, hogy az milyen nagy hatást tud kifejteni, és egyszersmind kijózanítóan emlékeztet arra, milyen mélyre süllyedtek a humán tudományok a vietnami háború óta. Hiszen Mills még halálában is inspirációt nyújtott a II. világháború utáni Amerika külvárosi rémálmától elidegenedett fiatal értelmiség generációjának, amely arra vágyott, hogy sorsát kezébe vegye, és jó néhánynak a saját nemzedékéből is, akik ugyan félve és remegve elfordultak a közügyektől, de arra áhítoztak, hogy egy nap visszatérhessenek. A társadalmi elköteleződés és politikai felelősség hanyatlása, amely az 1970-es és 80-as évek reformista és forradalmi lendületének apadását kísérte, azt eredményezte, hogy a munkás-, szocialista és szociálliberális pártok és mozgalmak a liberális közép felé tolódtak. Számos hajdani radikális értelmiségi, aki megmaradt a közéletben, szép lassan jobbra mozdult. Döntésükben állításuk szerint a New Deal és a régi baloldal tekintélyelvűsége motiválta őket, valamint az a meggyőződésük, hogy az amerikai kapitalizmus és annak demokratikus intézményei jelentik a lehetséges világok legjobbját.

Időnként el kellett szenvednie kortársai csípős szemrehányásait, és bár kivíta a fiatalok és a baloldali értelmiség rogyant seregeinek csodálatát, megszakította kapcsolatát a liberális centrum nagy részével, melynek égető szüksége lett volna rá, hogy meghallja Mills érvelését, miszerint az uralkodó elit döbbenetes és szinte totális hegemoniájával

szemben az amerikai demokratikus intézmények majdnem teljes egészében tehetetlenek. Nemrégiben tudósok egy kis csoportja úgy találta, hogy Mills szellemi örökségének méltó helyet kellene kapnia. A válasz arra, hogy vajon az értelmiségiek ott maradnak-e tudományos bunkereik biztonságában, az nem csak az őket esetlegesen onnan kirobbantó válságoktól vagy háborúktól függ. Hiszen a gazdasági pangásokkal tűzdelt utóbbi két évtized nem sokakat bírt szóra, habár tény, hogy szeptember 11. után egyes radikális értelmiségiek tiltakozásukat fejezték ki az USA iraki hadviselése ellen, vagy éppen a kormány mellett szálltak vitába. Végső soron még akkor is, ha Mills 1950 utáni beszédeinek nagy része öncélú volt – még ha eközben a fiatal értelmiségiek egy lelkes szűk csoportjára mint egy új demokratikus közeg forrására is tekintett –, általában mégiscsak az újjáéledő munkásság és más társadalmi mozgalmak lehetnek azok, akik válasza kényszerítik az értelmiségieket. Miközben lehet azzal érvelni, hogy szeptember 11. előtt már megmutatkoztak a politikai ellenzék újjáéledésének jelei, a jövő fogja megmutatni, hogy a XXI. század korai éveiben elszenvedett vereségek után C. Wright Mills nomád szellemisége megtermékenyíti-e az értelmiségiek és aktivisták – akikkel kapcsolatban oly sok reményt táplált – szívét és szellemét.

Fordította: Pataki Anna

Az eredetivel egybevetette: Jelinek Csaba